

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Становище особи в суспільстві та в державі завжди було важливим і гострим питанням. В історії розвитку цивілізації далеко не всі люди визнавалися суб'єктами права (наприклад, раби) або визнавалися лише частково (кріпаки).

Поняття правового статусу (від лат. status) означає юридично закріплене становище особи в державі й суспільстві. Воно може бути різним, регулюватися різними правовими нормами та мати різні характерні ознаки.

Правове становище громадянина в повному обсязі – це сукупність прав, свобод і обов'язків, якими він наділяється як суб'єкт правовідносин. Кожна галузь права закріплює деяку частину прав і свобод у певній сфері суспільних відносин: трудових, сімейних, фінансових тощо. Конституційне право закріплює основи правового статусу особи; в цілому ж права і свободи людини не є вичерпними.

Питання про права і свободи громадянина є складовою частиною проблем фактичного становища особи в суспільстві й державі. Воно визначається не лише юридичними нормами, а й іншими соціальними нормами і називається суспільним статусом особи. Відповідно правовий статус особи є лише частиною її суспільного статусу і стосується лише її зв'язків з державою. Одним із головних завдань держави є завдання окреслити становище і межі людини та громадянина щодо інших індивідів, колективів та спільнот, тобто визначити правовий статус людини і громадянина.

Є кілька видів правового статусу: 1) загальний, або конституційний, статус людини і громадянина; 2) спеціальний, або родовий, статус окремих категорій громадян; 3) індивідуальний статус, який характеризує стать, вік, сімейний стан тощо; 4) статус іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством; 5) галузеві правові статуси (адміністративно-процесуальний, кримінально-процесуальний тощо).

Конституційно-правовий статус особи (загальний правовий статус) — це статус особи як громадянина держави, члена суспільства. Він визначається насамперед Конституцією держави і не залежить від різних поточних обставин, наприклад, сімейного стану, посади, здійснюваних функцій. Даний статус є єдиним і однаковим для усіх, характеризується відносною статичністю, узагальненістю. Змістом даного статусу є головним чином ті права й обов'язки, які надані та гарантовані всім Конституцією. Сюди не входять численні суб'єктивні права і обов'язки, що постійно виникають залежно від трудової діяльності людей, характеру правовідносин, в які вони вступають, від інших чинників. Загальний правовий статус є базовим, вихідним для всіх інших. За ним можна судити про характер, соціальну природу і ступінь демократичності суспільства. Він не може бути змінений без відома держави, законодавця.

Цей конституційний інститут відображає найсуттєвіші засади, які встановлюють правовий статус людини в державі й суспільстві, принципи їх взаємовідносин. Конституційне право України виконує особливу роль у визначенні правового статусу людини і громадянина.

Конституційно-правовий статус громадянина необхідно відрізнити від статусу не громадянина. Тому розрізняють конституційно-правовий статус, людини, громадянина, іноземців та осіб без громадянства. Конституційно-правовий статус іноземця і особи без громадянства має певні особливості. Він також означає сукупність елементів, що складається із правосуб'єктності людини, принципів, прав, свобод і обов'язків людини та їх гарантій, але, крім того, мстить, по-перше, деякі додаткові права і свободи іноземця та особи без громадянства, що випливають із тимчасового правового зв'язку з державою, їх додаткові обов'язки, гарантії цих прав, свобод та обов'язків і, по-друге, що стосується лише іноземця,— наявність певного правового зв'язку між ним та іноземною державою, що не може ігноруватися державою перебування.

Щодо структури загального правового статусу в різних авторів немає єдиного підходу. Але все ж таки до обов'язкових елементів конституційно-правового статусу належать: правосуб'єктність; права і свободи особи; обов'язки особи; принципи; гарантії; правову відповідальність. Правосуб'єктність містить правоздатність, дієздатність та деліктоздатність фізичної особи. Конституційні права і свободи — це закріплені в Конституції України і гарантовані державою можливості, які дають кожній людині та громадянину вільно і самостійно обирати вид і міру своєї поведінки, користуватися наданими йому соціальними благами як в особистих, так і загальних інтересах. Найбільш поширеним в юридичній літературі критерієм класифікації прав та свобод людини і громадянина є їх зміст.

У розділі другого Конституції України закріплюються такі групи основних прав: фізичні, політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні, особисті права.

Конституційні обов'язки людини і громадянина — це закріплені в конституційно-правових нормах формально виражені правила належної поведінки людини, які застосовуються до будь-яких осіб, що перебувають на території даної держави, або до поведінки громадян даної держави, незалежно від місця їх

перебування, з метою запобігти нанесенню непоправної шкоди державі, суспільству, правам і свободам інших людей.

Принципи правового статусу — це основні ідеї, що характеризують положення людини і громадянина в сучасному суспільстві. Дані принципи розглядають у широкому та вузькому розумінні. Конституція України починає регламентацію правового статусу людини і громадянина із закріплення загальних його принципів, а також порядку їх практичного здійснення.

Гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина — це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, що покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Юридична відповідальність (юридичний від лат. *juridicus* — судовий) — встановлений законодавством і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних благ, належних йому цінностей (позбавлення волі, позбавлення майна шляхом його конфіскації тощо).

Конституційно-правовий статус особи в Україні на сучасному етапі характеризується рядом ознак:

1. Під правовий статус особи підводиться сучасна законодавча база: Конституція України, закони “Про громадянство”, “Про Конституційний Суд України”, “Про політичні партії”, “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,” інші закони та нормативно-правові акти, що безпосередньо пов'язані з визначенням прав людини і громадянина в політико-правовій сфері.

2. Завдяки Конституції, а насамперед ст. 3 Основного Закону України, закладена нова концепція взаємовідносин людини і громадянина з пріоритетом прав особи, оскільки “держава відповідає перед людиною за свою діяльність”. Отже засадами даних відносин є партнерство і співробітництво відповідно до принципів громадянського суспільства.

3. Основним методом регламентації правового статусу особи є дозвільний. Конституція (ст. 19) встановлює, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких людина не може бути примушена робити те, що не передбачено законодавством. Конституція виходить з того, що держава повинна бути гарантом не лише прав та свобод людини і громадянина, як це випливає зі змісту частини другої ст. 3 Конституції, а й неприпустимості непередбачених Конституцією та законами втручання в життя і діяльність особи та примусового впливу на неї. Українська держава має бути гарантом особи від свавілля, беззаконня, самоуправства, зловживання посадових осіб.

4. Правовий статус людини і громадянина безпосередньо пов'язаний зі статусом державних інституцій і самоврядних органів.

Таким чином, можна говорити про те, що на сьогоднішній день правовий статус особи є відображенням розвитку суспільства, ознакою політичного режиму держави і взагалі важливим правовим інститутом будь-якої правової держави.